

УДК 021.89:351.83–027.252(094)

Володимир Зуб,

в. о. заввідділу НЮБ НБУВ

ЛОКАЛЬНІ ДОКУМЕНТАЛЬНІ РЕСУРСИ З ПИТАНЬ ОХОРОНИ ПРАЦІ В БІБЛІОТЕЧНИХ УСТАНОВАХ

У статті розкривається зміст, структура локальних документальних ресурсів з питань охорони праці у вітчизняних бібліотеках.

Ключові слова: бібліотечна служба охорони праці, документальний ресурс із питань охорони праці, нормативний документ, установчі документи бібліотеки.

Починаючи з 90-х років ХХ ст., в Україні спостерігається активізація теоретичних досліджень у галузі документознавства. Зростає інтерес не тільки до різних аспектів його історії, а й до новітніх тенденцій розвитку цієї науки (Л. Дубровіна [3], Г. Боряк [1], С. Кулешов [8], М. Слободяник [15], Н. Кушнарєнко [9], Г. Швецова-Водка [18], Л. Сокова [16] та ін.). Зокрема, уточнюється її зміст і завдання, категорії і поняття, теоретико-методологічні засади, а головне, істотно розширюється її дослідна нива, з'являються зовсім нові напрями наукових пошуків. До одного з таких напрямів (ще зовсім не освоєного науковцями) ми й робимо спробу привернути увагу фахівців своїм дослідженням, присвяченим документальним ресурсам з питань охорони праці в бібліотечній галузі.

Мета дослідження – розкрити насамперед документознавчі аспекти формування безпечного професійно-діяльнісного середовища бібліотеки. Адже, як показує практика, документознавча наука сьогодні досить динамічно увиразнює свій образ, рішуче розширює своє дослідне поле, особливо що стосується «конституювання управлінського документознавства» (С. Кулешов, Л. Сокова). Тому посилення уваги до документального ресурсу такої важливої галузі соціально-трудова відносин, як безпека, охорона праці, на наш погляд, є цілком на часі.

У бібліотечній галузі України, на відміну від виробничої сфери, сьогодні відсутні місця зі шкідливими умовами праці (бібліотеки вже не використовують такі препарати, як аміак або формальдегід), до мінімуму знижено травматизм, професійну захворюваність, для співробітників створено належні санітарно-гігієнічні умови, діють надійні механізми соціального

захисту. Нині лише в окремих структурних підрозділах проводяться роботи з підвищеною небезпекою (робота на висоті, експлуатація електрообладнання, копіювальних машин тощо).

Служби охорони праці в бібліотечних установах, керуючись законодавчими, директивними, нормативно-технічними документами, планують, розробляють комплексні заходи з охорони праці, постійно контролюють виконання прийнятих рішень, навчають співробітників безпечних методів роботи. Крім того, опікуються підтриманням безпечності технологічних процесів, виробничого устаткування, будівель і споруд, поліпшенням санітарно-гігієнічних умов праці, забезпеченням працівників засобами індивідуального захисту, створенням оптимальних режимів праці в бібліотеці, як і в будь-якій іншій установі, організацією лікувально-профілактичного обслуговування, пропагандою здорового способу життя, професійним добром працівників окремих професій тощо.

Однак проблеми охорони праці в бібліотеках повністю не знято з порядку денного. Через обмежене фінансування заходів з охорони праці (0,2 % від фонду оплати праці бібліотеки), економію електроенергії, тепла, води допускаються випадки запилення, загазованості повітря в робочих зонах, перевищення нормативів трудомісткості й напруженості праці. Дається взнаки й монотонний характер праці бібліотекаря, який породжує ряд так званих «офісних хвороб».

Рівень безпеки будь-яких робіт у суспільному виробництві значною мірою залежить від рівня їх документального забезпечення, від якості й повноти відображення усіх необхідних вимог у законах, підзаконних актах, стандартах, директивах, інструкціях, правилах, тобто від наявності повноцінної документальної бази, на якій вибудовується ефективна діяльність служб охорони праці.

Не є винятком і бібліотечна галузь, де діяльність великої кількості людей пов'язана із застосуванням ними різної техніки, різних технологій, які гарантують зберігання духовних, інтелектуальних надбань нашого народу, ефективне їх використання, забезпечення до них вільного доступу. За таких умов формування безпечного професійно-діяльного середовища бібліотеки не можна не спиратися на ряд законодавчих, державних нормативно-правових документів, стандартів безпеки праці тощо. Важливе місце в цьому документальному ресурсі належить документації первинного рівня, а саме: статутам, положенням, колективним договорам, угодам, наказам, інструкціям конкретної бібліотечної установи. Уся ця локальна нормативна база, по-перше, конкретизує приписи нормативно-правових актів загальної юрисдикції, а по-друге,

забезпечує більш ефективне керування системою охорони на рівні окремо взятого підприємства, установи, організації.

Розглянемо означений документальний масив з питань охорони праці на прикладі головної книгозбірні країни – Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (далі – Бібліотека).

У своїй діяльності Бібліотека керується чинним законодавством України, Статутом Національної академії наук України, Розпорядженням президії Національної академії наук України «Про затвердження Положення про організацію роботи з охорони праці в наукових установах, організаціях та на підприємствах Національної академії наук України» [14], іншими нормативними актами НАН України, а також власним Статутом [17].

Згідно зі штатним розписом, в установі створена та функціонує служба охорони праці, яка керується у своїй діяльності Положенням про організацію роботи з охорони праці у Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського [10]. Воно розроблено відповідно до вимог ст. 3 Конституції України, ст. 4 і 13 Закону України «Про охорону праці» [4], ряду нормативно-правових документів з охорони праці, спрямованих на створення належних, безпечних і здорових умов праці, запобігання нещасним випадкам і професійним захворюванням, а також на збереження життя, здоров'я і працездатності людини.

Положенням визначено обов'язки, права і відповідальність генерального директора Бібліотеки, його заступників, директорів інститутів, керівників центрів і завідувачів структурних підрозділів НБУВ з питань забезпечення належних умов праці, організацію в установі законів з охорони праці, техніки безпеки, а також контролю за виконанням вимог законодавства з охорони праці. Генеральний директор відповідає за стан охорони праці в цілому по НБУВ. Загальне керівництво організацією роботи служби охорони праці в Бібліотеці покладається на заступника генерального директора з наукової роботи, а керівники забезпечують виконання співробітниками всіх розроблених службою охорони праці заходів у структурних підрозділах.

На основі цього Положення і Довідника кваліфікаційних характеристик професій працівників розроблено й затверджено посадові інструкції для керівників і фахівців, у яких передбачено виконання ними всіх нормативно-правових актів з охорони праці.

У заключному розділі «Положення про організацію роботи з охорони праці у Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського» наголошується:

«1. За нещасні випадки, що сталися на виробництві, несуть відповідальність ті посадові особи, які своїми розпорядженнями, діями чи бездіяльністю порушили правила і норми з охорони праці або не вжили належних заходів для запобігання нещасним випадкам.

2. Посадові особи несуть відповідальність за невиконання покладених на них обов'язків, передбачених цим Положенням, посадовими інструкціями, а також правилами, інструкціями, постановами і розпорядженнями директивних органів, Президії НАН України, а також за невиконання заходів з охорони праці, передбачених комплексними планами, колективними договорами та угодами з охорони праці.

3. Усі працівники НБУВ, прикомандировані працівники, а також особи, які проходять практику, зобов'язані виконувати інструкції з охорони праці, дотримуватись встановлених регламентів проведення робіт. Вони несуть відповідальність за їх порушення.

4. Працівники НБУВ не мають права приступати до виконання робіт без одержання необхідних інструктажів».

Крім вищенаведеного документа не менш важливим є Положення про службу охорони праці в НБУВ, розроблене на виконання ст. 3 і 43 Конституції України, ст. 13 і 15 Закону України «Про охорону праці», Розпорядження президії НАН України від 04.07.2005 р. № 413 «Про затвердження Положення про організацію роботи з охорони праці в наукових установах, організаціях та на підприємствах НАН України» й наказів генерального директора Бібліотеки про створення Служби охорони праці.

У Положенні визначено, що ця служба створюється в структурі НБУВ для узгодженої організації виконання правових, організаційно-технічних, санітарно-гігієнічних, соціально-економічних і лікувально-профілактичних заходів, спрямованих на запобігання нещасним випадкам, професійним захворюванням й аваріям у процесі праці та з метою координації, удосконалення роботи й контролю за її проведенням у Бібліотеці. Чисельність фахівців служби, як структурного підрозділу НБУВ, визначена в кількості чотирьох осіб, а саме: керівника служби, дві особи провідних інженерів з охорони праці, одного інженера з охорони праці першої категорії.

Питання охорони праці в НБУВ урегулюються й таким документом, як Колективний договір між адміністрацією та профспілковим комітетом [7], який укладається щороку. Його головна мета – регламентація і регулювання соціально-економічних, виробничих і трудових відносин між працівниками та адміністрацією, а також забезпечення соціальних гарантій членам трудового колективу Бібліотеки.

У Колективному договорі, зокрема в розд. 5 п. 1. «Охорона праці», сказано, що адміністрація Бібліотеки повинна неухильно дотримуватися норм законодавства про охорону праці згідно із Законом України «Про охорону праці», іншими нормативними документами; створювати безпечні умови праці й систематично контролювати стан охорони праці на робочих місцях у всіх підрозділах Бібліотеки.

При укладанні трудового договору кожний працівник інструктується про умови праці й техніку безпеки на своєму робочому місці, ставлячи власний підпис. Відповідні фахівці зобов'язані забезпечувати своєчасний періодичний інструктаж усіх працівників з техніки безпеки; розробляти перспективні заходи щодо приведення умов праці на робочих місцях відповідно до вимог стандартів, нормативних актів з охорони праці й санітарних норм; забезпечувати виконання Угоди з охорони праці в межах бюджетного фінансування.

У розд. 5 п. 2 виписано обов'язки профкому. Інформувати трудовий колектив і роз'яснювати працюючим закони України «Про охорону праці» і «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності», здійснювати контроль за дотриманням у Бібліотеці вимог законодавства про охорону праці. Перевіряти виконання заходів з охорони праці й техніки безпеки; контролювати виділення і використання коштів на вказані цілі, а також роботу громадських інспекторів і комісії з охорони праці; спільно з адміністрацією проводити їх навчання.

У додатку 4 Колективного договору та в Угоді з охорони праці розкривається зміст запланованих заходів з питань охорони праці, місце їх упровадження, вартість робіт, термін виконання і відповідальні.

У додатках 5–9 наведено перелік професій та посад працівників Бібліотеки, що підлягають попередньому й періодичним профілактичним медичним оглядам; перелік підрозділів, професій і посад, яким безкоштовно надається мило, рушники, спецодяг, спецвзуття та інші засоби індивідуального захисту; перелік структурних підрозділів для отримання медичних аптечок.

Контроль за виконанням договору здійснює робоча комісія представників сторін, персональний склад якої подається в додатку 13. У розд. 8 визначено, що кожна зі сторін безпосередньо несе відповідальність за виконання взятих на себе зобов'язань.

До вищенаведеної загальної бібліотечної нормативної документації належать також накази генерального директора НБУВ з питань охорони

праці: про затвердження положень, інструкцій, Служби з охорони праці, проведення навчань та перевірки знань посадових осіб та працівників, створення комісій для проведення розслідування у разі нещасних випадків, аварій або у разі смерті працівників; список професій і посад працівників Бібліотеки, що підлягають попередньому та періодичним профілактичним медичним оглядам; список відповідальних посадових осіб структурних підрозділів за охорону праці, перелік посад з підвищеною небезпекою.

Останньому документу має приділятися особлива увага, адже він потребує постійних переглядів, уточнень та доповнень. На сьогодні до цього переліку входять:

1. Працівники технічних служб:
  - водій автотранспортних засобів;
  - слюсар із ремонту та обслуговування систем кондиціонування та вентиляції;
  - слюсар-сантехнік;
  - токар;
  - тесляр, столяр;
  - електрогазозварник;
  - електромонтер;
  - слюсар КІП та А;
  - електромонтер лінійних споруд, телефонної мережі та радіофікації;
  - маляр.
2. Працівники відділів реставрації, оправи, наукових технологій збереження фондів:
  - художник-реставратор (усіх категорій);
  - реставратор архівних та бібліотечних матеріалів;
  - бібліотекар (група санітарно-гігієнічної обробки);
  - старший науковий співробітник-міколог;
  - інженер-хімік (усіх категорій);
  - дезінфектор;
  - друкар офсетного друку;
  - оператор копіювальних та розмножувальних машин та ін.¹⁶

Важливе місце в комплексі нормативних документів первинного рівня займають інструкції з охорони праці, розроблені безпосередньо для співробітників усіх структурних підрозділів НБУВ. Ці нормативні документи містять обов'язкові для дотримання працівниками вимоги

---

¹⁶ На роботах з підвищеною небезпекою у НБУВ нині працює 75 осіб.

з охорони праці при виконанні ними певного виду або за певною професією на робочих місцях, у виробничих приміщеннях, на території бібліотеки, на будівельних майданчиках і т. д.

Невиконання вимог інструкцій є порушенням виробничої дисципліни та Правил внутрішнього трудового розпорядку для працівників НБУВ. Працівники відділу, які порушили вимоги Інструкції з охорони праці, несуть відповідальність згідно з чинним законодавством України.

Відповідальність за виконання інструкцій з охорони праці у відділі покладається на його завідувача.

В умовах тотальної комп'ютеризації бібліотечних процесів особливого значення набуває «Інструкція з охорони праці при роботі на комп'ютерах» [6], яка розроблена на підставі Наказу № 65 від 26.03.2010 р. Державного комітету України з промислової безпеки, охорони праці та гірничого нагляду «Про затвердження Правил охорони праці під час експлуатації електронно-обчислювальних машин» [13].

Вимоги інструкції є обов'язковими для всіх категорій працівників, які працюють з персональними електронно-обчислювальними машинами (надалі – ПЕОМ).

При влаштуванні на роботу, пов'язану з виконанням виробничих завдань на ПЕОМ, особи проходять попередній медичний огляд. До самостійної роботи на ПЕОМ допускаються особи, які пройшли навчання, вступні інструктажі з питань охорони праці на робочому місці, пожежної та електробезпеки. У подальшому вони проходять повторні інструктажі з охорони праці один раз на півроку. Працівники повинні бути ознайомлені зі шляхами евакуації із приміщення, місцем розташування медичної аптечки, а також вміти користуватися наявними засобами пожежогасіння.

У приміщеннях з комп'ютерами слід щоденно проводити вологе прибирання. Тут повинні бути медичні аптечки.

Як наголошується в документі, неприпустимим є підключення ПЕОМ і периферійних пристроїв до звичайної двопровідної електромережі, у т. ч. із використанням перехідних пристроїв. У приміщеннях, де одночасно експлуатується більше п'яти ПЕОМ, обов'язково повинен бути аварійний резервний вимикач.

Працівникам підрозділів необхідно знати шляхи евакуації з приміщень підрозділів. Вони зобов'язані виконувати тільки ту роботу, яка доручена керівництвом. В Інструкції детально прописані вимоги безпеки перед початком, під час виконання та закінчення роботи.

У документі також подано правила поведінки працівників у разі

виникнення аварійних ситуацій. При виявленні несправностей заземлення, пошкоджень у мережі електроживлення, ознак диму, запаху гару слід вимкнути апаратуру й повідомити про аварійну ситуацію керівникові підрозділу. При раптовому припиненні подавання електроенергії потрібно вимкнути апаратуру комп'ютера, витягнути штепсельні вилки з розеток і поінформувати про те, що сталося, керівника підрозділу та чергового електрика.

Потерпілий або свідок нещасного випадку повинні терміново повідомити про це керівника робіт або підрозділу та вжити заходів щодо надання необхідної допомоги. Керівник у свою чергу зобов'язаний терміново організувати медичну допомогу потерпілому, а в разі необхідності доставити його до лікарні, повідомити про те, що сталося, керівництву бібліотеки, зберегти обстановку на робочому місці в такому стані, якою вона була на момент події (якщо це не загрожує життю та здоров'ю інших працівників).

У разі виникнення пожежі працівник має діяти згідно з Інструкцією й негайно повідомити керівника підрозділу, пожежну та позавідомчу охорону бібліотеки (телефони: у корпусі № 1 – 3-01, 2-53; у корпусі № 2 – 4-41), пожежну частину, керівництво Бібліотеки. Надалі слід вжити необхідних заходів щодо евакуації людей та задіяти первинні засоби пожежогасіння.

Отже, за роки незалежності в Україні сформовано досить потужний документальний ресурс, який визначає порядок формування організаційних структур охорони праці, права, обов'язки, відповідальність та взаємодію осіб, які причетні до цієї галузі соціально-трудова відносин, дає змогу здійснювати системний контроль за станом охорони праці в кожній бібліотечній установі, на кожному її робочому місці.

Список використаних джерел

1. *Боряк Г. В.* Національна архівна спадщина України та Державний реєстр «Археографічна Україніка»: архівні документальні ресурси та науково-інформаційні системи / Г. В. Боряк. – К., 1995. – 342 с.

2. Державні санітарні правила і норми роботи з візуальними дисплейними терміналами електронно-обчислювальних машин : затв. пост. Головного державного санітарного лікаря України від 10.12.98 № 7 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.nau.ua/doc/?code=v0007282-98>. – Назва з екрана.

3. *Дубровіна Л. А.* Кодикологія та кодикографія української рукописної книги / Л. А. Дубровіна – К., 1992. – 372 с.

4. Закон України «Про охорону праці» (нова редакція). – К. : Основа, 2003. – 56 с.

5. Інструкція з охорони праці для працівників відділу довідково-консультаційної допомоги Національної юридичної бібліотеки Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського від 30.11.2012 р. № 179-АГЧ (на правах рукопису).

6. Інструкції з охорони праці при роботі на комп'ютерах, затверджених наказом генерального директора НБУВ від 18.05.2012 р., № 20 (на правах рукопису).

7. Колективний договір між адміністрацією та профспілковим комітетом Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського на 2012–2013 рр. від 30.03.2012 р. (на правах рукопису).

8. *Кулешов С. Г.* Перспективні напрямки наукових досліджень у спеціальному документознавстві / С. Г. Кулешов // Студії з арх. справи та документознавства – 2004. – Т. 12. – С. 115–120.

9. *Кушнарєнко Н. М.* Спеціальне документознавство : навч. посіб. для дистанц. навчання / Н. М. Кушнарєнко, Ю. В. Трач ; Відкритий міжнар. ун-т розвитку людини «Україна». – К. : Університет «Україна», 2010. – 281 с.

10. Положення про організацію роботи з охорони праці у Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського (НБУВ) від 05.01.2010 р., № 125-АГЧ (на правах рукопису).

11. Про затвердження Положення про розробку інструкцій з охорони праці : наказ № 9 від 29.01.98 р. [Електронний ресурс] / Міністерство праці та соціальної політики України ; Комітет по нагляду за охороною праці. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0226-98/conv/page>. – Назва з екрана.

12. Про затвердження Правил охорони праці для працівників бібліотек : наказ від 12.12.2012 р. № 1398 [Електронний ресурс] / Міністерство надзвичайних ситуацій. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0041-13>. – Назва з екрана.

13. Про затвердження Правил охорони праці під час експлуатації електронно-обчислювальних машин : наказ від 26.03.2010 р. № 65 [Електронний ресурс] / Державний комітет України з промислової безпеки, охорони праці та гірничого нагляду. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0293-10/conv>. – Назва з екрана.

14. Розпорядження Президії Національної академії наук України

«Про затвердження Положення про організацію роботи з охорони праці в наукових установах, організаціях та на підприємствах Національної академії наук України» від 04.07.2005 р. № 413 (на правах рукопису).

15. *Слободяник М. С.* Документологія / М. С. Слободяник // Українська архівна енциклопедія : робочий зошит : Д–М / Держкомархів України, УНДІАСД. – К., 2006. – С. 131–133.

16. *Сокова А. Н.* Документоведение как научная дисциплина: объект, предмет, основные задачи / А. Н. Сокова // Документирование управленческой деятельности : сб. науч. тр. – М., 1986. – С. 5–30.

17. Статут Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (НБУВ) від 11.12.2009 р. № 747 (на правах рукопису).

18. *Швецова-Водка Г. М.* Об'єкт і предмет документознавства / Г. М. Швецова-Водка // Студії з арх. справи та документознавства. – 2007. – Т. 15. – С. 89–95.